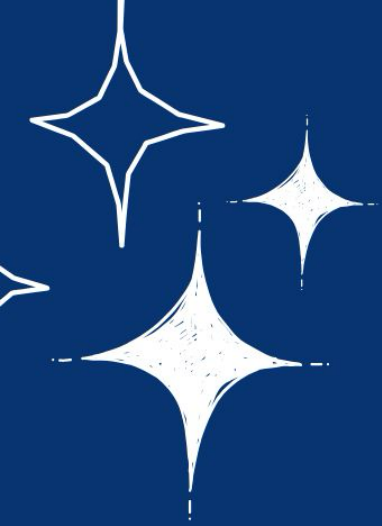

PEDAGOŠKA PERSPEKTIVA

strokovna pedagoška revija

LETNIK 1 (2024) ŠTEVILKA 7

Spoštovane kolegice in kolegi.

Jesen je čas prehoda in sprememb, tako v naravi kot tudi v našem vsakdanjem življenju. Listje se obarva v živahne barve, dnevi postajajo krajši, narava pa nas s svojo preobrazbo spominja, kako pomembno je, da poskrbimo zase in drug za drugega. V pedagoškem poklicu, kjer vsakodnevno skrbimo za razvoj mladih, je prav v tem obdobju ključnega pomena tudi skrb za lastno dobro počutje in zdravje.

V času, ko se soočamo s pomanjkanjem učiteljev, pogosto prezremo dejstvo, da obseg dela in obremenitve naraščajo. Učiteljski poklic zahteva ne le prenos znanja, temveč tudi neprestan trud za vzpostavljanje dobrih odnosov in skrb za celosten razvoj mladih. Večna tema, kot je efektivni delovni čas učiteljev (EDČ), v javnosti pogosto sproža polemike, premalo pa se zavedamo vpliva teh razmer na zdravje učiteljev in njihovo motivacijo.

Krepitev zdravja in pozitivnih odnosov med kolegi ter z učenci lahko v tem času okrepi občutek skupnosti in prispeva k bolj pozitivnemu vzdušju v šolah. Redna refleksija ter iskanje novih pristopov, kako pri učencih spodbujati skrb za lastno počutje in sočloveka, prispevata k bolj vključujočem in zdravem šolskem okolju.

Naj nas prav ta čas opomni, kako pomembno je, da ohranimo ravnovesje med poklicnimi obveznostmi in osebnim blagostanjem – v dobro učiteljev, učencev in širše skupnosti.

Želim vam barvito jesen, ki bo ogrela vas in vaše učence!

Mateja Dover Emeršič, prof., spec.
odgovorna urednica

Kazalo

	Komentar
3	»Delovni čas učitelja, da o EDČ niti ne govorim« <i>Mag. Jožica Frigelj</i>
	Strokovni članki
5	Šola in nadarjeni učenci <i>Martina Holešek</i>
10	Z usposabljanjem starejših nad izzive digitalne prihodnosti <i>Petra Penec</i>

Pedagoška perspektiva | ISSN 3023-9710 | LETNIK 1 (2024) ŠTEVILKA 7

Revijo enkrat mesečno izdaja: Pedagoška perspektiva, Mateja Dover Emeršič s.p., Dupleška cesta 58 B, 2000 Maribor

Odgovorna urednica: Mateja Dover Emeršič

Kontakt: pedagoskaperspektiva@gmail.com | Spletna stran ter dostop do revije: www.pedagoskaperspektiva.si

Revija Pedagoška perspektiva je pod zaporedno številko 2547 vpisana v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS.

»Delovni čas učitelja, da o EDC niti ne govorim«

mag. Jožica Frigelj

Avtorica fotografije: Mateja J. Potočnik

V javnosti se je govorilo: *"Učitelji imajo dva meseca počitnic."* Seveda so bili učitelji na izobraževanjih, na strokovnih konferencah, pripravljali so letne in dnevne načrte, izdelovali didaktični material, urejali učilnice, načrtovali dejavnosti, pripravljali projekte, prebirali strokovno literaturo, izmenjevali primere dobrih praks, kritično vrednotili novosti, prilagajali... a to jih ni omajalo v njihovem prepričanju.

V javnosti se je kričalo: *"Učitelji delajo le od 8.00 do 12.00 in vsake dva mesece imajo počitnice!"* In nadzora željna država je popustila. Revizijsko poročilo Računskega sodišča je očitalo ministrstvu, da ni bilo učinkovito pri urejanju delovne obveznosti učiteljev in da dela, ki sodijo v delovno obveznost, niso bila jasno določena. Zadevo je treba sistemsko urediti! In so nam uredili - doprinos ur za nedopustniško proste dni. In evidenco delovnega časa, EDC.

So se usedli skupaj tisti, ki si niti slučajno ne predstavljajo, kaj vse so v zadnjem desetletju naložili učiteljem kot delovno obveznost, in tisti, ki učitelje sicer zagovarjajo, a tudi ne poznajo dovolj specifik učiteljevega dela. Nastalo je skrupalo, ki ni le odraz nepoznavanja področja, temveč tudi mojstrstva v sprenevedanju. Nastal je EDC v treh stebrih. A je nedorečenost povzročila še večje razlike med šolami, kot so bile prej, veliko slabe volje, preračunavanja in – tisto, kar je najbolj žalostno – zaposlili so učitelje s preštevanjem ur in minut delovnega časa, namesto (recimo) z iskanjem inovativnih učnih pristopov. In to kljub temu, da je učitelj

pravzaprav najbolj nadzorovan delavec. Nadzorujejo ga učenci, starši, ravnatelj, ministrstvo, babice in dedki, sosedje, trgovci, branjevke, frizerke... Normiranje učiteljevega dela v treh stebrih je še vedno tako nedorečeno, da poleg preštevanja ur in minut prinaša veliko slabe volje in nenehne primerjave med šolami. Že res, da mi priznava neenakomerno razporejen delovni čas in mi omogoča tudi delo zunaj zavoda, recimo doma, a mi tega ne priznava kot delo na domu (kjer za službo uporabljam svoja sredstva: svoj računalnik, svoj tiskalnik, svoje liste, flomastre, lepila, da ne govorim o drobnem materialu, ki ga za izdelavo didaktičnih pripomočkov kupujem iz lastnih sredstev, pa svojo elektriko, ogrevanje, čiščenje...). Niti mi ne pripadajo dodatki za delo v manj ugodnem delovnem času (čeprav imam v bistvu deljen delovni čas in velikokrat tudi nočno delo). In zakaj potemtakem ne opravim vsega dela na delovnem mestu? No, rajši se ne bom spuščala v podrobno opisovanje delovnih razmer, saj bi prikaz realnega stanja pravzaprav mejil na neverjetno in si ga v svetlih, klimatiziranih in lično opremljenih pisarnah, kjer tajnici naročiš, naj te "ne motijo", niti ne predstavljajo.

Že pred več kot poldrugim stoletjem je F. Bastiat opozoril na probleme vmešavanja državnega aparata v vse sfere človekovega življenja. Ne le v vsakdanjem življenju, tudi v šolskem prostoru prihaja do v nebo vpijočih absurdov. Birokracija namreč ne bo nikoli potolčena, saj za to skrbi vedno več birokracije. Velik del uradnikov je namenjen sam sebi. Z uradniško natančnostjo so razvrščeni po nazivih

in plačnih razredih. Ukvarjajo se z izdelavo navodil, koliko smejo biti ukrivljene kumarice in banane, naročajo študije o »zaščiti pred padci na istem nivoju in varnem vzdrževanje reda in čistoče delovnega mesta«. Miro Cerar je v svojem poročilu o šolski zakonodaji zapisal, da pretirano in neustrezno pravno urejanje šolskega sistema zmanjšuje šolsko svobodo in avtonomijo, kar se na področju šolstva odraža v delnem ignoriranju predpisov in posledično v njihovi neučinkovitosti, v povečanem odporu šolnikov do prava kot takšnega, v prekomernem pravnem administriranju v šolah na račun pedagoških in drugih za otroke pomembnejših in koristnejših dejavnosti, v demotiviranosti učiteljev za vzgojo in izobraževanje ter posledično v slabši kakovosti učnega procesa.

Vsak učitelj ve, kaj je poleg učne obveznosti njegova delovna obveznost. Vseeno bi moralo biti, kdaj in kje jo izpolni, da je le delo pravočasno in kakovostno opravljeno. Tudi med počitnicami in dopustom, kot to in tako delamo že ves čas. Kdor koli je ali bo poskusil popolnoma normirati učiteljevo delo, bo res kratko potegnil. Ko bo učitelj delal samo tisto, kar mu bosta država in družba v obliki delovnih ur in minut priznali, bo slabo za vse. Izjemno slabo. Ne le, da bo kup dejavnosti neuresničenih, ugasnil bo tudi žar in zanos, ki ga že sedaj le stežka zberemo skupaj. Ko bo učitelj hodil samo še v službo, bo na izgubi celotna družba. Ampak takrat bo prepozno.

*Opomba: Komentar izraža stališče avtorice in ne uredništva revije Pedagoška perspektiva.

Šola in nadarjeni učenci

Nadarjenost se pogosto povezuje z izjemnimi sposobnostmi ali talenti na določenih področjih, ki presegajo povprečje. Manifestira se na različnih področjih, vključno z intelektualnim, ustvarjalnim, umetniškim, športnim in socialnim. Nadarjenost je lahko prirojena, vendar je za njen razvoj ključna tudi ustrezna podpora in stimulacija iz okolja, vključno s šolskim sistemom, družino in širšo družbo. Priznavanje in podpiranje nadarjenosti je pomembno za omogočanje posameznikom, da dosežejo svoj polni potencial in prispevajo k družbenemu napredku. Vprašanja, ki se mi porajajo, so, kaj pomeni biti nadarjen, kako lahko učitelji prepoznamo nadarjene posameznike, ter kateri so pristopi za spodbujanje razvoja nadarjenih. 76 učiteljem slovenščine sem ravno zaradi teh vprašanj v spletnem okolju 1KA postavila izpostavljena vprašanja. Izkazalo se je, da ob pravilni podpori lahko nadarjeni posamezniki dosežejo svoj polni potencial in prispevajo k družbi na edinstven način.

Ključne besede: nadarjenost, šola, učitelj, poučevanje

Giftedness is often associated with exceptional abilities or talents in certain fields that exceed the average. It manifests itself in various fields, including intellectual, creative, artistic, sporting and social. Talent can be innate, but adequate support and stimulation from the environment, including the school system, family and wider society, is also key to its development. Recognizing and supporting talent is important to enable individuals to reach their full potential and contribute to social progress. The questions that arise for me are what it means to be talented, how teachers can recognize talented individuals, what are the approaches to promote the development of the talented. It was precisely because of these questions that I asked 76 Slovenian teachers the highlighted questions in the 1KA online environment. It has been shown that with the right support, talented individuals can reach their full potential and contribute to society in a unique way.

Keywords: specific learning difficulties, dyslexia, early detection of dyslexia

Uvod

Slovar slovenskega knjižnega jezika pravi, da je nadarjenost sposobnost, da lahko hitro in brez večjega napora pridobimo potrebno znanje za dobro opravljanje kakšne dejavnosti (Fran, 2022). Pa je to res?

V literaturi pogosto naletimo na dva pojma, ki opredeljujeta posameznike s posebnimi potenciali, in sicer: nadarjenost in talentiranost. Po principu Koncepta NAD 2019 besedo talentiranost uporabljamo za specifične visoke dosežke, ki jih je posameznik zmožen doseči na določenem področju, na katerem je talentiran. Pojem nadarjenost pa uporabljamo takrat, kadar je posameznik nadarjen na več

področjih hkrati oziroma je splošno nadarjen. Talentirani otroci so torej specifično nadarjeni. Učitelj naj bi pri vsakem učencu sproti ugotavljal, kaj učenec zmore doseči, kakšno pomoč še potrebuje, kaj mu lahko šola ponudi in kje iskati pomoč.

Glavne značilnosti nadarjenosti vključujejo: *visoke intelektualne sposobnosti* (možnost hitrega učenja, visoka raven abstraktnega mišljenja, odlične sposobnosti reševanja težav in sposobnost za razumevanje kompleksnih zasnov), *ustvarjalnost* (izvirnost, domiselnost, sposobnost za generiranje novih in inovativnih idej ter reševanje težav na nenavaden način), *motivacija* (močna notranja motivacija za raziskovanje interesov in doseganje visokih

ciljev, vztrajnost in vzdržljivost pri delu na področju nadarjenosti), *spodobnost samostojnega učenja* (avtonomnost pri učenju, sposobnost samostojnega raziskovanja in pridobivanja znanja ter uporaba različnih virov informacij) in *družbeno empatičnost* (pri nekaterih učencih se lahko manifestira tudi kot visoka čustvena inteligenca, empatičnost in sposobnost za učinkovito sodelovanje z drugimi).

Nadarjenost kot božji dar

V začetku so nadarjenost opredeljevali kot božji dar, kasneje so trdili, da so nadarjeni le filozofi, danes pa pojem nadarjenosti zajema več kombinacij, in sicer na intelektualnem, ustvarjalnem, specifično akademskem, vodstvenem ali umetniškem področju.

Že Platon je skušal poiskati rešitev, čeprav ne s pojmom nadarjenost, a lahko prepoznamo ravno to, saj je družbo razdelil na tri skupine (filozofi, državni uslužbenci, rokodelci). Pojem nadarjenosti je razumel kot idejo o naravnih sposobnostih in izobrazbi ter verjel, da so nekateri ljudje naravno rojeni kot voditelji ali misleci in bi morali biti deležni posebnega izobraževanja. V obdobju renesanse je bil zelo cenjen Leonardo da Vinci zaradi svoje vsestranske nadarjenosti. V 18. in 19. stoletju se je pojavila ideja o genialnosti kot izjemni intelektualni nadarjenosti, kar je privedlo do zgodnjih poskusov merjenja inteligence. V tem času so raziskovalci, kot sta Francis Galton in Alfred Binet, začeli razvijati teste za merjenje intelektualnih sposobnosti, kar je postavilo temelje za kasnejši razvoj psihometrije. Z razvojem znanosti so se kasneje pojavili novi pristopi, ki so nadarjenost razlagali kot večdimenzionalni pojav. Sodobne teorije poudarjajo, da nadarjenost ni zgolj genetsko pogojena, ampak je rezultat interakcije med posameznikovimi notranjimi sposobnostmi in zunanji dejavniki.

Odkrivanje nadarjenih učencev

V Konceptu dela z nadarjenimi učenci (Strokovni svet RS za splošno izobraževanje, 1999) se natančno seznanimo s stopnjami prepoznavanja nadarjenih učencev.

Prva stopnja je evidentiranje učencev, ki bi lahko bili nadarjeni. Pokazatelji so: učni uspeh

(učenec dosledno izkazuje odličen uspeh), dosežki (izjemni dosežki pri likovni, glasbeni, tehnični, športni vzgoji in drugih dejavnostih), učiteljevo mnenje, ki si ga je o učencu oblikoval med vzgojno-izobraževalnim procesom, tekmovanja (udeležba in dobri rezultati na regijskih in državnih tekmovanjih), hobiji (trajnejše aktivnosti, za katere ima učenec močan interes in v katerih dosega nadpovprečne rezultate) in mnenje šolske svetovalne službe.

Drugo stopnjo predstavlja identifikacija in vključuje naslednja merila: ocenjevalne lestvice učiteljev (učitelji podajo oceno za učenca za različna področja), test intelektualnih sposobnosti (izvede psiholog) in test ustvarjalnosti (izvede psiholog).

Kot tretja stopnja je seznanitev in mnenje staršev.

Pozitivna in spodbudna zaznava nadarjenosti v očeh učitelja lahko učencem zagotovi več samozvesti, motivacije in priložnosti za nadaljnji razvoj njihovih spretnosti in talentov. To lahko vključuje nudenje dodatnih izzivov, prilagojenih nalog ali celo možnosti za sodelovanje v posebnih programih za nadarjene učence.

Prilagojeni pristopi pri delu z nadarjenimi

Tomlinsonova (Tomlinson, 2001) predstavlja praktične strategije za prilagajanje učnih vsebin, procesov in izdelkov, ki bi ustrezale različnim sposobnostim in potrebam učencev. Poudarja pomen fleksibilnosti pri poučevanju ter spodbuja ustvarjanje učnega okolja, kjer se lahko vsak učenec razvija glede na svoje zmožnosti in interese. Poleg tega Tomlinsonova ponuja konkretne primere, kot na primer skupinsko delo, ki učencem omogoča različne naloge in aktivnosti. Predlaga tudi uporabo nalog z različnimi stopnjami zahtevnosti, dostop do različnih učnih virov (knjige, videoposnetki, spletni viri in ročno izdelani materiali), vizualno predstavitev, ustno poročilo ali pisnim izdelkom.

Kramberger (Kramberger, 2004) podrobno obravnava različne metode, pristope in strategije za poučevanje slovenskega jezika ter književnosti na osnovni in srednji šoli. Osredotoča se na razvoj jezikovnih spretnosti (branje, pisanje, govor in poslušanje),

poučevanje književnosti (poudarja analizo in interpretacijo književnih besedil), ponuja vpogled v sodobne didaktične pristope, integracijo medpredmetnih povezav ter uporabo novih tehnologij pri pouku. Poudarja uporabo problemskega učenja, spodbuja kritično mišljenje in omogoča globlje razumevanje učne snovi. Poseben poudarek daje Kramberger izboljšanju bralnega razumevanja, kjer učenci postopoma razvijajo sposobnost prepoznavanja glavnih idej, povezovanja informacij in oblikovanja lastnih zaključkov. Pri ohranjanju motivacije in spodbujanju aktivnega sodelovanja učencev je pomembno vključevanje iger in tekmovanj v pouk slovenščine.

Prensky (Prensky, 2010) predlaga, da učitelji delujejo kot mentorji, ki vodijo učence pri raziskovanju, ustvarjanju in uporabi znanja. Ta pristop temelji na uporabi tehnologije kot orodja za učenje, ki spodbuja kritično mišljenje (uporaba spletnih virov, družbenih omrežij, blogov, videoposnetkov, iger, mobilnih aplikacij ...) Uporaba različnih načinov dela, kot so besedilo, zvok, video, slike, interaktivni elementi.

Učitelj je vpleten v proces vseživljenjskega učenja in šolski sistem ga postavlja v ospredje kot socialno inteligentnega in pedagoško-psihološko pristojnega. Kukanja Gabrijelčič (Kukanja Gabrijelčič, 2015) meni, da to pomeni, da ni dovolj le učiteljevo vsebinsko znanje predmeta, vendar tudi dobro poznavanje splošnih pedagoško-psiholoških znanj, usposobljenost za načrtovanje kurikula, poznavanje in obvladovanje didaktičnih pristopov učencev. V Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji je ravno kompetenca učiteljev izrazito izpostavljena. Namreč od učiteljev se zahteva najvišja stopnja strokovne usposobljenosti za prepoznavanje in individualizirano vzgojno-izobraževalno delo z nadarjenimi učenci. Njegova naloga je ustvariti učno okolje, ki omogoča diferenciacijo in osebni pristop do poučevanja. Le tako bodo lahko nadarjeni učenci razvili svoje sposobnosti in interese. Vloga učitelja ni zgolj posredovanje znanja, temveč tudi mentorstvo in vodenje nadarjenih učencev pri razvoju njihovih talentov.

Empirični del strokovnega članka

Učiteljem slovenščine (vzorec 76 učiteljev) sem v spletnem okolju 1KA postavila nekaj vprašanj, saj me je zanimalo, kako prepoznajo nadarjenega učenca in na kakšen način se ukvarjajo z nadarjenimi učenci.

V spletnem okolju 1KA so odgovarjali na vprašanja učitelji, ki poučujejo slovenščino v osnovni ali srednji šoli. V raziskavi, ki je trajala od 21. 7. 2024 do 28. 7. 2024, je sodelovalo 76 udeležencev. Udeležence sem k sodelovanju pozvala tako, da sem povezavo do spletne ankete objavila v Facebook skupini *Učitelji slovenščine*.

Na vprašanje kako prepoznajo nadarjenega učenca, so učitelji odgovorili takole:

- iz kombinacije (ocene, vprašanja, vedenje, odnos);
- po pisnih literarnih izdelkih;
- po razgledanosti, znanju, načinu razmišljanja, motivaciji za delo;
- po sklepanju, načinu dela, povezovanju snovi, kritičnem razmišljanju;
- po izvirnem sodelovanju, bogatem besednem zakladu in bujni domišljiji;
- po tem, da zna takoj povezati predhodno znanje z novim, pozna odgovore na še neobdelano snov.

Vsekakor imajo nadarjeni učenci privilegije in prvi izmed teh je, da se jim določenih stvari ni treba učiti, lažje se prebijajo skozi šolski sistem, izkoriščajo svoj um in razmišljajo izven okvirja, imajo smisel za pisanje, notranje bogastvo, iznajdljivost, znajo logično povezovati. Zaradi radovednosti imajo široka obzorja in drugačen pogled na svet, kar pomeni inovativne rešitve in zamisli.

Tako kot vsi ostali otroci so tudi nadarjeni otroci izpostavljeni psihičnim obremenitvam. Kot zaviralec učenčeve nadarjenosti je vpliv staršev, ki pričakujejo, da bo njihov otrok ves čas popoln in pa zavist ter ponižanje sošolcev, ki jih označujejo za "piflarje". Negativen vpliv ima tudi rigidnost pouka, kjer lahko zelo hitro učenec dobi informacijo, da se ne splača iskati novih, originalnih pristopov in rešitev, saj učitelji ne nudijo nalog višje taksonomske stopnje in dodatnega poglobljanja snovi. Zelo pomembno se mi zdi, da učitelj zna prepoznati nadarjenost. Ker je učiteljski poklic način življenja, je naša

naloga, da se ves čas učimo, izobražujemo, analiziramo primere iz prakse in se dotaknemo inkluzivne pedagogike.

Na šolah se na različne načine dotaknejo dela z nadarjenimi učenci. Učitelji so navedli nekaj primerov:

- tabori, kampi, sobotne šole, vikendi za nadarjene, strokovne ekskurzije za nadarjene;
- prireditve, proslave, razstave, predstave, predstavitev, natečaji, tekmovanja, raziskovalne naloge, ekskurzije, delavnice;
- spodbujanje zanimanja, zanimive naloge, poglobljanje snovi;
- spodbujam učence k razmisleku, problematiziranju snovi, odpiranju novih problemov in iskanju različnih rešitev;

Učitelji največkrat z domišljijo, ustvarjalnostjo in kreativnostjo razvijajo nadarjenost: ustvarjalno pisanje, dramatizacija, pisanje pesmi, kreativno poustvarjanje, literarni natečaji, razvijanje domišljije, več samostojnega reševanja zahtevnejših nalog, ki spodbujajo aktivacijo miselnih procesov, bralni projekti, tudi tekmovanja. Primer tovrstne aktivnosti prikažem v Sliki 1.

Slika 1: Snemanje oddaje.

Nadarjeni otroci po zakonu spadajo med otroke s posebnimi potrebami in prav zaradi svojih posebnosti, ki so zelo individualne narave, je delo z njimi zelo kompleksno in zahtevno. Na nadarjenost otroka ali mladostnika lahko vpliva več dejavnikov. Prav gotovo lahko v prvi vrsti govorimo o dednosti in okolju posameznika, vendar pa dobra genetska zasnova še ni dovolj, da se otrok gotovo rodi nadarjen.

Če se to zgodi, je na tem mestu še kako pomembno okolje in njena spodbuda.

Pri učno neuspešnih nadarjenih učencih se srečamo z nezainteresiranostjo za šolo in udeležbo v šolskih dogajanjih, strahom pred spraševanjem, nizko samopodobo, pomanjkanjem samozaupanja, nesposobnostjo tvornega delovanja pri skupinskem delu. Tudi če bi si učitelj predstavljal, da je nadarjen učenec vedno motiviran, se srečamo tudi z učenci, ki jih ni možno motivirati z običajnimi spodbudami (dobrimi ocenami, nagrajevanjem pridnosti, navdušenjem učitelja), saj imajo slabo pozornost, so hiperaktivni ali pa čustveno in socialno nezreli. In ravno zaradi tega Strmčnik poudarja, da je dolžnost vsake šole, da vsakemu učencu, šibkemu in zmožnejšemu, kar se da pomaga pri njegovem razvoju tako, da se v ta razvoj tudi aktivno vključi.

Pouk drugače

Ker menim, da je pomembno, da slovenščino na inovativen način čim bolj približamo učencem, sem si zamislila posebno nalogo. Še preden sem povedala, kaj točno bodo počeli, so bili učenci navdušeni. Kar koli jih reši pred rutinskimi vajami v delovnem zvezku ali branju iz beril, je seveda dobrodošla dejavnost.

Prva naloga je bila, da raziščejo tematiko ljubezni v umetnosti. Razred se je razdelil na skupine in vsaka skupina je dobila svoj del naloge. Pomembno je bilo, da so se razdelili tako, da je vsak opravljal nalogo, v kateri je dober. Prva skupina je sestavila anketni vprašalnik, s katerim so ugotovili, kaj pomeni ljubezen ljudem v našem okolju oziroma kako jo pojmujejo; druga skupina je natančno preučila družbene okoliščine, povezane z »ljubezenskimi« besedili. V pisni interpretaciji so primerjali ter presodili, ali bi ljubezenske zgodbe navedenih besedil v drugih obdobjih in okoljih potekale drugače. Tretja skupina je na kratko predstavila književna besedila, glasbo, likovne umetnine in filme z ljubezensko tematiko, četrta pa se je dotaknila besedil iz berila. Zadnja skupina je imela nalogo, da pripravi kulturni program, vključno z njegovim veznim besedilom. Cilj je bil, da sami razmišljajo in iščejo teme in pomen v raznih besedilih iz različnih obdobji in kako se je tematika ljubezni spreminjala iz časa v čas.

Ko so se vsi dokopali do zastavljenega cilja, so se na predstavitev pripravili. Bila je zabavna izkušnja, ki je povezala predmet slovenščine s strokovno usmeritvijo na šoli in popestrila pouk na zanimiv in inovativen način (potek dela prikazujem v Sliki 2).

Slika 2: Projektno učno delo.

Zelo podobno se je naloga razpletla v drugem razredu. Tudi tu so se učenci razdelili v skupine in raziskovali: 1. skupina - v zgodovinskih virih se poučite o razmerah, v katerih so živeli Slovenci do ustanovitve samostojne države. Spremljajte poročila o sedanjem dogajanju v svetu in v naši domovini ter jih primerjajte z zgodovinskimi. 2. skupina - preberite eno od pripovednih besedil avtorjev, ki so zajeti v tej tematiki. Poročajte o prebranem tako, da besedila tematsko, motivno, idejno in jezikovno-slogovno primerjate z obravnavanimi besedili tematskega sklopa. 3. skupina - naredite intervju/anketo z osebami na temo dom, domovina, svet. 4. skupina - preberite pisno interpretacijo, ki je nastala pri obravnavi posameznega književnega besedila. 5. skupina - pripravite kulturno prireditev. Učenci so nadvse uživali, sama sem pa opazila, kdo si želi več poglobljanja.

Zaključek

Nadarjeni učenci predstavljajo edinstveno skupino v izobraževalnem sistemu, ki zahteva poseben pristop za spodbujanje njihovega intelektualnega, socialnega in čustvenega razvoja. Žalostno je, da se vse prevečkrat ukvarjamo z disciplino in vzroka ne odstranimo

z razmislekom. Zelo se mi zdi pomembno, da učitelji in starši skupaj prepoznamo potencial teh učencev in jim zagotovimo prilagojen pouk ter dodatne aktivnosti, ki bodo izzvale njihove sposobnosti in spodbujale njihov celostni razvoj. Raziskava, ki sem jo izvedla med 76 učitelji slovenščine, kažejo, da nadarjeni učenci pogosto potrebujejo večjo podporo, da lahko razvijajo svoje talente in interese, obenem pa se soočajo z izzivi, kot so dolgčas, pomanjkanje motivacije in socialna izolacija.

V prihodnje je treba vlagati v izobraževanje in usposabljanje učiteljev, da bomo lahko učinkovito prepoznali nadarjenost in razvijali bolj individualiziran pouk. Prav tako je pomembno, da se v izobraževalni sistem vključi sodelovanje z zunanjimi organizacijami, ki lahko prispevajo k bogatitvi učne izkušnje nadarjenih učencev. Le tako bomo dosegli, da bodo nadarjeni učenci lahko dosegli svoj polni potencial ter postali inovativni in ustvarjalni posamezniki, ki bodo prispevali k napredku družbe.

Viri in literatura

- Fran. 2022. Pridobljeno 23. 10. 2024. <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=nadarjenost&hs=1>
- Kramberger, T. (2004). Nadarjenost v šoli: modeli, identifikacija, vzgojno-izobraževalno delo. Maribor: Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta.
- Kukanja-Gabrijelčič, M. (2015). Nadarjeni in talentirani učenci: med poslanstvom in odgovornostjo. Koper: Univerzitetna založba Annales.
- Strokovni svet RS za splošno izobraževanje (1999). Koncept: odkrivanje in delo z nadarjenimi učenci v devetletni OŠ. Pridobljeno 3. 8. 2024. www.zrss.si/wp-content/uploads/2021/01/koncept-dela-z-nadarjenimi-ucenci.pdf
- Plato. (c. 380 B.C.). The Republic.
- Prensky, M. (2010). Teaching Digital Natives: Partnering for Real Learning. Corwin Press.
- Tomlinson, C. A. (2001). How to Differentiate Instruction in Mixed-Ability Classrooms. ASC.

Petra Penec

Ljudska univerza
Ravne na Koroškem
petra.penec@lura.si

Z usposabljanjem starejših nad izzive digitalne prihodnosti

Z izzivi uporabe digitalne tehnologije se v današnji družbi soočajo vse generacije. Še posebej to velja za starejše ljudi, saj ti niso odrasli v digitalnem okolju. Obisk usposabljanj, katerih namen je dvig digitalne pismenosti, je zanje posebej koristen, saj mnogi med njimi na ta način pridobivajo osnovne računalniške veščine ter se naučijo uporabe interneta in pametnih telefonov. Boljša digitalna pismenost jim omogoča lažjo komunikacijo z družino in prijatelji ter enostavnejši dostop do informacij in storitev. Če želimo, da bodo tovrstna usposabljanja učinkovita, moramo izvedbo starejšim primerno prilagoditi.

Ključne besede: digitalna pismenost, starejši, usposabljanja

In today's society all generations face the challenges of using digital technology. This is especially true for older people, as they did not grow up in a digital environment. Attending training sessions aimed at increasing digital literacy is particularly useful for them, as many of them acquire basic computer skills and learn to use the Internet and smartphones in this way. Better digital literacy makes it easier for them to communicate with family and friends and easier access to information and services. If we want this kind of training to be effective, we need to adapt it to the elderly.

Keywords: digital literacy, older people, training

Uvod

Z leti je digitalna tehnologija spremenila naš svet in način našega življenja. V času nedavne pandemije COVID-19 so bili bolj kot kadarkoli prej ključni digitalni podatki, digitalna komunikacija in vse vrste digitalnih orodij. Neizogibno je bilo, da smo vsi postali del te digitalne preobrazbe. Prav tako je postalo jasno, da je treba dostop do interneta obravnavati kot »skupno dobro«, skoraj enako pomembno za javno dobro, kot električna energija ali voda. Ko je pandemija zajela Evropo, je bil internet ključen za dostop do informacij, učenja, trgovine, dela na daljavo, nakupovanja, iger in drugih oblik prostočasnih dejavnosti. Bil je ključen tudi za komunikacijo s sorodniki, praznovanja, slovesnosti, pridobivanje informacij o zdravju in storitvah.

Digitalna povezljivost in pogosta uporaba interneta nista bili nujni le na poklicnem področju, temveč se je pojavila potreba, da je vsak vključen v uporabo interneta in v digitalno dobo. Povečana uporaba digitalnih

orodij je pokazala priložnosti, ki jih ponuja digitalizacija, hkrati pa je izpostavila ranljivost naših družb v povezavi z novimi oblikami socialne neenakosti, tj. digitalne izključenosti. Starejši ljudje so pogosto med tistimi, ki niso v celoti vključeni v koristi, ki jih prinaša digitalizacija, ostajajo brez povezave ali na svojem domu nimajo dostopa do širokopasovnih storitev iz različnih razlogov. To jih izpostavlja večjim tveganjem socialne izključenosti, saj sta digitalna in socialna izključenost močno prepleteni.

V nadaljevanju predstavljam pojem digitalne pismenosti, prednosti razvitih digitalnih kompetenc starejših ter priporočljive aktivnosti in pristope za učinkovito digitalno usposabljanje starejših.

Digitalna pismenost kot temeljna zmožnost posameznika

Digitalizacija ima svojo tehnično in družbeno plat. Ustvarjanje, shranjevanje, obdelava in podvajanje podatkov se izvaja s pomočjo

digitalnih komunikacijskih sredstev. Značilnost digitalnih tehnologij je, da je mogoče številne naprave med seboj povezati v omrežje. Opisane tehnične spremembe pa vplivajo tudi na življenje ljudi. Digitalizacija spreminja način, kako ljudje komunicirajo, se obveščajo, vzdržujejo socialne stike, delajo, trošijo ter so mobilni. Zato govorimo tudi o digitalni preobrazbi družbe. Z digitalnimi tehnologijami ljudje oblikujejo svoje vsakdanje življenje in sodelujejo v družbenem življenju (Berner idr., 2020, str. 7). Uspešnost njihovega vključevanja v družbo je pogojena z razvitostjo njihovih temeljnih zmožnosti.

»Razvite temeljne zmožnosti zagotavljajo odraslim dovolj orodij za učinkovito spopadanje z novimi izzivi, omogočajo praktično in čustveno oporo za njihove bližnje ter so pomembne za posameznike pa tudi za skupnost in prenos izkušenj med generacijami. Ne pridobivajo se vedno z izobraževanjem. Pogosto se pridobijo s prakso in izkušnjami iz vsakodnevnega življenja. Posamezniku v različnih okoliščinah omogočajo funkcionalno odzivanje in delovanje v širokem spektru različnih dejavnosti. Niso odvisne od okoliščin delovanja in so prenosljive med različnimi poklici. Odraslim omogočajo dejavno udeležbo v družbi in osebni razvoj. Spodbujajo neodvisnost in osebno učinkovitost. V sodobni večkulturni družbi so nepogrešljive za delovanje v konkretnem okolju« (Javrh idr., 2018, str. 10).

Ključna področja, ki sestavljajo temeljno zmožnost digitalna pismenost, so:

- digitalno okolje,
- informacije in komuniciranje,
- digitalno ustvarjanje,
- varnost,
- umetna inteligenca in
- robotizacija.

Digitalno pismen posameznik v vsakdanjem življenju na primer zna svojemu otroku namestiti ustrezno igrico na tablici, lepe posnetke s potovanja deliti svojim prijateljem, nima težav pri nakupovanju v e-trgovini ipd. Posveča se tudi presoji, katere informacije so tehtnejše od drugih in tudi kaj o sebi objavlja v svetovnem spletu. Opredeljuje se do vprašanj glede uporabe umetne inteligence, dozdajšnjega razvoja, pričakovanj in razvoja v prihodnosti ter ohranja zdrav odnos do digitalnega sveta. Digitalna pismenost zajema tudi kritično in varno uporabo digitalne tehnologije pri delu, za

osebne potrebe v prostem času ter pri sporazumevanju. Pri tem je temeljno računalniško znanje, kot je uporaba računalnika za iskanje, ocenjevanje, shranjevanje, proizvodnjo, predstavitev in izmenjavo informacij ter za sporazumevanje in sodelovanje v skupnih omrežjih na internetu, zgolj podlaga, ki omogoča spoznavanje drugih, hitro razvijajočih se digitalnih orodij. Digitalno pismen posameznik pozna in uporablja digitalne aparature in pripomočke, kot so na primer računalniki, pametni telefoni in spletna orodja, ter jih zna med seboj povezovati in posodabljati, in sicer za svoje osebne potrebe, hkrati pa je dovolj spreten, da lahko s tem znanjem in spretnostmi brez težav opravlja svoje delo. Z uporabo digitalne tehnologije išče in upravlja najrazličnejše informacije, na več načinov komunicira in izvaja različna opravila (Javrh idr., 2018, str. 14).

Pomen vključitve starejših v digitalni prehod

Kot navaja Satya Brinks v članku z naslovom Vseživljenjsko učenje v starosti: Digitalne kompetence za aktivno staranje (2021), smo ljudje analogna bitja v digitalnem svetu in se staramo v digitalni dobi. Vendar moramo kljub pospešeni digitalizaciji spoštovati človekovo naravo. Razvijanje digitalne kompetence predstavlja izziv za aktivno starajoče, ki želijo uresničiti lastne potencialne in izboljšati kakovost življenja v zrelih letih. Se lahko staramo aktivno brez digitalne kompetence? Mogoče, ampak samo začasno. Pomembno je, da se spreminjamo prej, preden smo k temu prisiljeni. Pomembno je, da jo postopoma gradimo, zaradi česar nas bo podpirala pri doseganju naših življenjskih ciljev ter postala naša prednost.

Vseživljenjsko učenje prispeva k temu, da ohranjamo primerno ravnovesje med našim življenjem ter tehnološko pogojenimi spremembami. S pomočjo digitalnih kompetenc lahko digitalne tehnologije suvereno, kritično ter učinkovito uporabljamo v vsakodnevnem življenju. Kdor ostaja »offline« oziroma odklopljen od digitalnih naprav, tvega, da mu bodo ostala zaprta številna vrata in bo prikrajšan za številne priložnosti, življenje pa bo na nek način ušlo mimo njega (Brinks, 2021).

Pa vendar so digitalne tehnologije za starejše povezane z velikimi napori, saj zahtevajo

temeljite spremembe, vezane na naše razumevanje in delovanje. Kot primer lahko vzamemo vožnjo z kolesom. Ko smo se enkrat naučili voziti kolo, se lahko kadarkoli vozimo s poljubnim kolesom. Drugače kot naše upravljanje s mehanskimi proizvodi in storitvami, pa se proizvodi in storitve temelječi na »software« stalno spreminjajo in je zato potrebno nenehno skrbeti, da ohranjamo zadnjo verzijo znanja. Seveda, če jo želimo najbolj učinkovito uporabiti. Za starejše ljudi pomeni digitalna kompetenca drugačen način razmišljanja, s katerim nimajo izkušenj, drugačno izrazoslovje ter drugačne prakse delovanja. Celo dobro poznane besede v digitalni terminologiji pomenijo nekaj drugega (npr. piškotki). Tudi čas in oddaljenost sta na novo definirana.

Pri razvijanju digitalne kompetence torej ne gre samo za to, da se nekaj naučimo ter nato za vedno obvladamo. Skozi učenje, preizkušanje ter številne prakse moramo naše znanje nenehno aktualizirati. Tehnološki razvoj je izjemno hiter in zato je pomembno, da se nenehno učimo vsi, ne le starejši ter tako stalno ostajamo v digitalni formi. Učenje pod pritiskom ne prinaša rezultatov. Za starejše so naporne enkratne naloge, povezane s časovnimi omejitvami kot nalaganje digitalnih potrdil, elektronsko naročanje pri zdravniku ali izpolnjevanje elektronskega vprašalnika. Kdor ima razvito digitalno kompetenco, vse to lažje opravi.

Po drugi strani pa so za starejše privlačne možnosti samostojnega učenja s pomočjo spletnih virov. Starejši, ki niso mobilni ali se raje učijo doma, lahko z spletnim poučevanjem razširijo možnosti učenja. Gradiva predavanj lahko prebirajo, hranijo in vedno znova pregledajo. Informacije so predstavljene na različne načine tudi skozi vaje. Učeči se lahko prijavijo od koderkoli na različne digitalne naprave. Pomembna prednost je tudi prilagajanje tempa lastnim možnostim in potrebam. Na vprašanja lahko odgovarjajo, ko so pripravljeni za interakcijo. Interaktivni testi omogočajo takojšnjo povratno informacijo glede lastnega učnega napredka. Seveda pa obstajajo tudi slabosti takšnega učenja. Čeprav se tovrstno učenje še posebej priporoča za učeče z omejeno mobilnostjo, lahko daljše sedenje za zasloni predstavlja problem. Manjkajoča interakcija v

živo z učiteljem in ostalimi udeleženci lahko še posebej pri tistih, ki živijo sami, vodi v izolacijo.

V didaktičnem konceptu za multiplikatorje v izobraževanju starejših Olajšajmo vstop v digitalni svet (Keck, 2019) zasledimo, da se z znanim pregovorom »Kar se Janezek nauči, to Janez zna«, ne gre strinjati. Učne sposobnosti v srednji in pozni odrasli dobi so odvisne od možnosti za učenje tekom življenja ter učne motivacije. Starejši odrasli se lahko učijo prav tako učinkovito, kot mlajši odrasli. Res pa je, da se spreminja njihova motivacija za učenje. Navedeno je podkrepljeno z rezultati različnih študij:

- A) V primeru učenja nesmiselnih besedil, so rezultati starejših odraslih slabši kot rezultati mlajših. Ko se prikaže smiselnost učenja besedil, rezultati starejših postanejo primerljivi z rezultati mlajših.
- B) Prehitro posredovanje učne snovi starejše odrasle ovira bolj kot mlajše. Ko se starejšim ponudi več časa za učenje, se zmanjšajo tudi razlike v učnem uspehu v primerjavi z mlajšimi.
- C) Starejše osebe pogosto nimajo razvitih učnih tehnik. Teh pa se lahko naučijo tudi v starosti.
- D) Starejši se učijo lažje, če je učna snov pregledno razporejena.
- E) Izjemno pomemben vpliv ima aktivnost v učnem procesu. To pomeni, da so dejavni oziroma samostojno predelujejo učno snov.
- F) Bistvenega pomena za učenje je tudi notranja motivacija oziroma notranja pripravljenost za usvajanje novih vsebin.
- G) Slabši učni rezultati pri starejših so prej rezultat manjkajočega samozaupanja kot pojemajočih učnih sposobnosti.

Tudi kadar vemo veliko, še vedno obstaja veliko novega, kar se je potrebno naučiti. Skozi stalen tehnološki razvoj in novitete na področju digitalizacije, lahko sklenemo, da ostajamo vsi učeči se ljudje. Kadar nekaj ne znamo ali ne vemo, si moramo to priznati ter izkoristiti priložnosti za učenje, ki se nam ponujajo (Keck, 2019, str. 3).

Digitalne kompetence in aktivno staranje

»V andragogiki pojem »starejši odrasli« najpogosteje opredeljuje ciljno skupino, ki jo sestavljajo ljudje, stari 65 let in več (v nekaterih opredelitvah so to osebe, starejše od 60 let, v primerih, ko so v tej ciljni skupini obravnavani tudi starejši, ki so še zaposleni, se običajno upošteva starost 50-64 let). Toda glede opredelitve starejših odraslih med različnimi avtorji ni konsenza« (Kump, 2009, str. 10) Ne glede na starost pa velja, da morajo starejši svoje kompetence nenehno razvijati ter jih uporabljati pri premagovanju vsakodnevnih izzivov.

Da bi lastni potencial izkoristili v najvišji meri in z aktivnim staranjem živeli uspešno in produktivno, moramo ne glede na starost obvladovati digitalne in tradicionalne izzive na način, da smo pripravljeni spreminjati sebe. Digitalizacija bo tudi v prihodnje spreminjala naše vsakodnevno življenje v starosti (Brinks, 2021).

Priporočila pri izvajanju usposabljanja starejših na področju razvoja digitalnih kompetenc

Pri digitalnem usposabljanju starejših upoštevamo smernice za uspešno posredovanje znanja, ki so navedene tudi v didaktičnem konceptu za multiplikatorje v izobraževanju starejših Olajšajmo vstop v digitalni svet (Keck, 2019):

Vključujoče izobraževanje starejših

Upoštevamo, da starejši ne potrebujejo izobraževanj, ampak usposabljanja. Zato jim ne predavamo, ampak smo pozorni na to, da so tekom usposabljanja vključeni ter imajo priložnost spraševati ter zadeve preizkušati.

Učenje na starejšim prijazen način

Med učenjem jim govorimo počasi, na starejšim prijazen način. Snov se jim večkrat ponovi, operacije pa večkrat pokažejo. V kolikor ne gre za individualno učenje upoštevamo, da so skupine majhne, saj tako lahko vsak pokaže, česar ne zna.

Uporaba lastnih naprav

Udeležencem usposabljanj pogosto ponudimo računalnike, ki jih imamo na razpolago v te namene. V kolikor udeleženi tega ne želijo,

lahko uporabljajo lastne naprave. Uporaba teh pogosto pozitivno vpliva na njihovo motivacijo in napredek pri učenju.

Več je manj

Zavedamo se nevarnosti »predoziranja«, ki nastane, kadar želijo učitelji z namenom, da bi naučili čim več, starejšim predati preveč znanja. Upoštevamo priporočilo, da se za preprečitev omenjenega, ustvarijo manjše učne enote in raje izberemo eno učno temo na srečanje. Le to naj ne bi trajalo več kot eno uro. Na srečanju predvidimo tudi dovolj časa za pogovor. Pri novincih namreč obstaja strah pred rokovanjem z računalnikom. Pogosto poročajo, da se bojijo premikanja miške ali uporabe tipkovnice, ker jih je strah, da bodo kaj izbrisali. Z bogatenjem njihovih izkušenj raste njihovo samozaupanje vezano na uporabo tehnologije.

Praksa pred teorijo

Ker želimo, da udeleženci čim več preizkušajo sami, je zaželeno, da ima vsak svoj računalnik. Teoretična navodila skrajšamo na minimum. Njihovo pozornost skušamo usmeriti na rokovanje z računalnikom:

- Kaj se zgodi s pritiskom na določeno tipko?
- Kakšno reakcijo prikličemo premik miške?
- Kako se izbriše določena aktivnost na zaslonu?

Obrazložitev tujih besed in pojmov

Tehnični strokovni ter angleški izrazi za začetnike sprva prej povzročajo zmedo kot nudijo obrazložitev. S tem namenom jim podamo razlago na vsakdanji in preprost način ter pomagamo povezati staro znanje z novim.

Ponavljanje ter zasidranje novo usvojenega znanja

Učne korake ter vaje ponavljamo in s tem novincem omogočimo, da novo usvojeno znanje poglobijo ter razvijejo rutino. Učni material jim vročimo kot natisnjene izvode ali na USB ključku. Tako lahko doma kasneje ponovijo posamezne korake. Upoštevamo tudi, da doma mogoče dolgo ne bodo vadili in bo nastopil daljši odmor pri učenju. Vedno smo pripravljeni znova začeti od začetka in pogosto ponavljati.

Metodična pomoč za pripravo in izvedbo

Oblikovanje manjših učnih skupin

Dobrodošlo je, da izvajamo učenje v manjših skupinah, pri čemer ena oseba posreduje znanja pred skupino, eden ali dva pa spremljata delo v skupini ter omogočata, da se pri učenju vsi znajdejo.

Pregled nad učnimi temami

Pri vsakem srečanju poenostavljeno predstavimo temo ter posamezne učne enote in tako ohranjamo pregled nad celoto.

Preverjanje pričakovanj udeležencev

Pred začetkom nove teme razdelimo moderacijske kartice in pisala ter prosimo udeležence, da svoja pričakovanja strnejo v besede ter jih zapišejo. Vsak se na kratko predstavi in obrazloži svoja pričakovanja. Nato jim podamo informacije, kaj bo okviru zastavljenega programa mogoče doseči in kaj ne. Navedeno sicer vzame čas, vendar pripomore, da se v prihodnje izognemo konfliktom. Hkrati se udeleženci na ta način med seboj spoznajo.

Preverjanje virov

Vsak od udeležencev v skupini ima znanja in sposobnosti, ki so lahko za ostale koristna. Nekdo je dober pri prenosu naučenega iz teorije v prakso, drugi pa prispeva s svojo umirjenostjo. Slednji lahko spremlja tistega, ki je pri učenju negotov in počasen. Smiselno je, da pred začetkom vire preverimo in jih obrnemo v prid učnemu procesu.

Neenakomerno predznanje

Udeleženci imajo pogosto različno raven pridobljenega znanja. Še posebej začetniki pogosto ocenijo svoje predznanje višje, kot je v resnici. Glede na ugotovljeno stanje je na začetku smiselno premisliti, ali bi bilo dobro udeležence glede na znanje ločiti v dve skupini. V kolikor to ni mogoče, se priporoča podajanje snovi v manjših korakih z več ponovitvami.

Izpostavimo priložnosti in tveganja

Za starejše je pogosto značilno, da se izogibajo tehnologiji, napravam ter uporabi programov in

zato je prav, da to izpostavimo ter temu namenimo svoj čas. V skupini se o tem pogovorimo in podamo priporočila, kako se izogniti tem oviram.

Menjava učnih metod

Menjava kratkih navodil, prikazovanj, razlag, samostojnega in skupinskega dela z natančnim podajanjem delovnih navodil, diskusij in ponavljanj v okviru točno zastavljenega časa naredi učenje lažje.

Zaključek

Digitalna preobrazba, ki smo ji priča danes, je šele začetek novega obdobja. Še veliko bo digitalnih inovacij, ki bodo vplivale na svet in naše vsakdanje življenje. S tem, ko bo vse več informacij prehajalo v digitalno obliko, bodo tudi starejši odrasli vse bolj intenzivno doživljali digitalno preobrazbo v svojem življenju. Brez učinkovitih usposabljanj na tem področju bodo ostajali na obrobju družbe. Vsakdo pa se ima pravico dostojno starati, deliti svoje izkušnje in razvijati sposobnosti za sodelovanje na vseh področjih družbe.

Viri in literatura

- Javrh, P. (ur.). (2018). Digitalna pismenost. Ljubljana: Andragoški center Republike Slovenije.
- Keck, B. (2019). Den leichten Einstieg in die digitale Welt vermitteln. Bonn: BAGSO Service Gesellschaft.
- Kump, S. in Jelenc Krašovec, S. (2009). Vseživljenjsko učenje – izobraževanje starejših odraslih. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Brinks, S. (3. 12. 2021). Lebenslanges lernen im Alter: Digitale kompetenz für ein aktives altern.
- Berner, F., Endter, C., Hagen, C. (ur.) (1. 8. 2024) Ältere Menschen und Digitalisierung. www.bmfsfj.de

Nam že sledite?

Pridružite se nam
na Instagramu ali
na Facebooku za
več novic,
informacij,
nagradnih iger in
drugih zanimivosti!

